

УДК 631:349

Мошак О.В.*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки підприємства
Ужгородського національного університету***Йовбак О.В.***магістр
Ужгородського національного університету***Федоричко Л.О.***магістр
Ужгородського національного університету***РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ****REGIONAL POLICY OF DEVELOPMENT OF AGRARIAN SPHERE****АНОТАЦІЯ**

У статті висвітлено актуальні проблеми розвитку аграрної сфери на регіональному рівні, зокрема Закарпатської області. Здійснено оцінку ефективної регіональної системи аграрного господарювання. Зазначено, що на рівні регіону менеджмент аграрної сфери повинен урахувати пріоритетність не тільки просторово-територіального розвитку, але й фактори впливу на життєдіяльність і продовольче забезпечення населення, формування сталого соціально-економічного й екологічного розвитку регіональної економічної системи. Важливою складовою частиною аграрної сфери є сільськогосподарське виробництво, яке забезпечує потреби населення у сільськогосподарській продукції, формує ринок якісних, безпечних і доступних продовольчих товарів для споживачів, а в цілому продовольчу безпеку країни та її регіонів.

Ключові слова: регіональний менеджмент, аграрна сфера, аграрне виробництво, регіональний аграрний ринок, регіональні інституції.

АННОТАЦИЯ

В статье освещены актуальные проблемы развития аграрной сферы на региональном уровне, в частности Закарпатской области. Осуществлена оценка эффективной региональной системы аграрного хозяйства. Отмечено, что на уровне региона менеджмент аграрной сферы должен учитывать приоритетность не только пространственно-территориального развития, но и факторы влияния на жизнедеятельность и продовольственное обеспечение населения, формирования устойчивого социально-экономического и экологического развития региональной экономической системы. Важной составляющей аграрной сферы является сельскохозяйственное производство, которое обеспечивает потребности населения в сельскохозяйственной продукции, формирует рынок качественных, безопасных и доступных продовольственных товаров для потребителей, а в целом продовольственной безопасности страны и ее регионов.

Ключевые слова: региональный менеджмент, аграрная сфера, аграрное производство, региональный аграрный рынок, региональные институты, сельскохозяйственная продукция, растениеводство, животноводство.

ANNOTATION

The article is devoted to topical issues of development policy of the agricultural sphere at the regional level, in particular the Transcarpathian region. The effective rate of regional system in agrarian management is done. Noted, that the regional management of the agrarian sector must take into account the priorities not only territorial spatial development, but also factors of influence on livelihoods and food security of the population, the formation of a stable socio-economic and environmental development of regional economic system. An important component of the agricultural sector is agricultural production, which meets the needs of the population in agricultural product forms a market of quality, safe and

affordable food products for customers, and overall food security of the country and its regions.

Keywords: regional management, agrarian sphere, agrarian production, regional agrarian market, regional institutions, agricultural production, crops, livestock.

Постановка проблеми. Сфера аграрного розвитку є важливою компонентою економічної системи регіону. Вагомий вплив на результативність розвитку аграрного сектору справляють організаційно-управлінські підходи до забезпечення виробничо-господарської діяльності суб'єктів аграрного господарювання на різних рівнях. Регіональний менеджмент, поєднуючи законодавчо-правовий, економічний та територіально-господарський механізми, через канали зв'язку між управляючою і керованою системами, дає можливість досягти кінцевої мети – забезпечення економічно ефективної регіональної системи аграрного господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування результативної регіональної політики у сфері аграрного розвитку, зокрема забезпечення ефективного функціонування аграрного сектору, діяльності суб'єктів аграрного господарювання, інституціональних засад трансформацій в аграрній сфері висвітлено в публікаціях І. Баланюка, В. Варцаби, Л. Газуди, М. Газуди, Т. Дудара, М. Голубець, В. Дієсперова, М. Лендєла, В. Месель-Веселяка, В. Мікловди, В. Прадуна, І. Прокопи [1–3] та ін.

При цьому науковці, економісти-аграрники акцентують увагу на формуванні нової аграрної політики, що сприятиме розширеному відтворенню сфери аграрного розвитку та сільського життєвого середовища в цілому. Так, О. Могильний зазначає, що вирішення проблемних питань державного регулювання аграрної сфери зумовлюється дотриманням принципу законності, що передусім передбачає верховенство закону і неухильне дотримання уповноваженими органами державного регулювання, підприємствами та їх професійними організаціями законів і підзаконних актів; опосеред-

коване регулювання аграрного виробництва за допомогою нормативно визначених фінансово-економічних, адміністративних важелів і соціального впливу, а також державну регуляторну політику, що має враховувати дію економічних законів і закономірностей [4, с. 68].

Дослідженню проблем та перспектив забезпечення продукцією сільськогосподарського виробництва країни та її регіонів присвячено наукові праці українських учених, серед них: В. Збарський, В. Єрмоленко, М. Лендел, Ю. Лупенко, В. Мацибора, А. Чалий [5] та ін.

Однак окремих досліджень потребує виявлення регіональних проблем розвитку аграрної сфери з урахуванням територіальних особливостей.

Мета статті полягає у висвітленні характерних особливостей регіональної політики розвитку аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одними з найбільш болючих проблем українського села є працевлаштування сільських мешканців, підтримка розвитку малого підприємництва в різних видах економічної діяльності на селі та підвищення якості життя мешканців сільської місцевості. Крім того, протягом останніх десятиріч українське село стало заручником нерозвинених виробничої та соціальної інфраструктур і низки регіональних проблем, тому під час формування стратегії розвитку регіону, розроблення заходів, спрямованих на активізацію пріоритетних видів економічної діяльності, зокрема аграрної сфери, поряд із загальними проблемами необхідно враховувати і специфіку регіону.

Оскільки кожен регіон є унікальним в економічному, екологічному, соціальному, історичному, природному та інших аспектах розвитку, необхідно окреслити саме регіональні особливості розвитку як важливого впливового фактора. До територіальних особливостей сільського розвитку, зокрема розвитку аграрного сектору Закарпатського регіону, доцільно віднести [6, с. 85–89]: вертикальну зональність регіону (низинна, передгірна, гірська), що накладає територіальні особливості розвитку на кожну із зон; екологічний складник (екологічний феномен регіону); геостратегічне розташування регіону; історичні та традиційні особливості розвитку сільського господарства регіону (вівчарство, виноробство, вирощування тютюну тощо); унікальність природних ресурсів; багатонаціональність регіону, ментальність населення.

Урахування регіональних особливостей розвитку під час розроблення стратегій сприятиме досягненню максимального ефекту в процесі їх реалізації та можливості уникнення помилок.

Інститутом аграрної економіки НААН України розроблено стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 р. [7], де окреслено індикатори розвитку та основні напрями досягнення стратегічних цілей. Стратегічні напрями передбачають визначення кількісних та якісних параметрів

розвитку сільського господарства до 2020 р., а також основні заходи, через здійснення яких ці параметри досягатимуться. Відмічені напрями сформовані за результатами наукових досліджень, аналізу й узагальнення практики, оцінки та моделювання суспільних і виробничих процесів та ін. При цьому стратегічні напрями можуть використовуватися для розроблення нормативно-правових документів у сфері сільського господарства, програмних та поточних документів державних органів та органів місцевого самоврядування всіх рівнів щодо розвитку галузі у відповідному періоді. Також ці напрями доцільно враховувати під час координації заходів із модернізації економіки країни та сільського господарства, розроблення ефективних механізмів реалізації реформ.

Державна аграрна політика як складова частина економічної політики держави, наголошується в проекті закону про сільське господарство, на рівні макро- і регіональної економіки спрямовуватиметься на розвиток сільського господарства, ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, аграрних і земельних відносин, сприяння сталому розвитку сільських територій. При цьому зазначена політика базуватиметься на національних пріоритетах і враховуватиме необхідність інтеграції України до Європейського Союзу та світового економічного простору. Предметом державної аграрної політики за сферами впливу є [7]:

- у виробничій сфері – галузі виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, рибного, лісового та мисливського господарства, сфери земельних відносин, ветеринарної медицини, сільськогосподарського машинобудування, безпечності харчових продуктів, карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин і породи тварин;

- у ринковій сфері – ринок сільськогосподарської, лісової та рибної продукції та продуктів її переробки; земель сільськогосподарського призначення, агрогосподарських послуг, матеріально-технічних, фінансово-кредитних та інвестиційних ресурсів сільського господарства, експортно-імпортна агропродуктова зовнішньоторговельна діяльність;

- у сфері інновацій – науково-технічне, технологічне, кадрове, інформаційно-консультативне забезпечення, міжнародна співпраця;

- у соціально-економічній сфері – створення належних умов господарювання та сільськогосподарської зайнятості щодо забезпечення населення харчовими продуктами;

- у природоохоронній сфері – екологічне використання сільськогосподарських земель, водоймищ, об'єктів рослинного та тваринного світу, вплив сільськогосподарської діяльності на навколишнє середовище;

- у фінансовій сфері – бюджетно-податкове регулювання аграрного виробництва, створення умов розширення доступу сільськогосподарських товаровиробників до зовнішніх джерел

формування фінансових ресурсів, стимулювання росту обсягів фінансового забезпечення розширеного відтворення і сталого розвитку аграрної сфери економіки.

Метою стратегії розвитку сільських територій визначено формування соціально орієнтованої економіки, вирівнювання пропорцій економічного і соціального розвитку сільських територій, зосередженого на інтересах громади села, її кожного селянина, створення у сільських поселеннях належних умов праці та проживання.

У стратегії, на нашу думку, більш доцільним було акцентувати увагу на активізації товарного аграрного виробництва, розбудові виробничої та соціальної інфраструктури, екологізації виробничих процесів та охороні навколишнього середовища. Більш дієвим був би пошук конкретних шляхів із вирішення проблем, притаманних сільській місцевості, у тому числі й забезпечення ефективного функціонування аграрної сфери сьогодні. Слід відзначити складність цієї проблеми як до пошуку шляхів, наукових підходів, так і до механізму реалізації, та доцільно виокремити окремі точки зору (аспекти) з вирішення цієї проблематики [8, с. 180–181]: необхідність створення умов для ефективного функціонування ринкового механізму на сільських територіях (рівень прибутковості сільськогосподарського виробництва, земля – товар); збалансування ринку продовольчих товарів, виробничої сфери та споживання; реалізація політики протекціонізму щодо сільськогосподарського виробника; забезпечення розширеного відтворення та ефективності функціонування сільського господарства регіону; підтримка і розвиток пріоритетних видів економічної діяльності, що розміщені в межах сільської місцевості (у сфері сільського господарства, промисловості, рекреації, підприємництва в цілому); державна підтримка та гарантії збуту сільськогосподарської продукції; підтримка розвитку сільського господарства та сільських територій у цілому регіональними інституціями; розбудова інфраструктури сільської місцевості (виробничої, ринкової, соціальної); екологізація сільськогосподарського виробництва (дискусійне питання, механізм реалізації); концепція сталого розвитку – реальність чи утопія?; усунення корупції, лобювання власних інтересів.

Важливою складовою частиною забезпечення аграрного розвитку і сільських територій у цілому є формування регіональної інфраструктури та логістики. При цьому слід наголосити, що їх розвиток повинен випереджати розширене відтворення виробничої та соціальної сфер, інакше інфраструктура буде виступати стримуючим або обмежуючим фактором.

На особливу увагу заслуговує сумісний проєкт «Розбудова інфраструктури кооперативного сегмента аграрного ринку через створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу у Закарпатській області» [9]. Як зазна-

чають автори, реалізація проєкту дасть можливість досягти як економічного (за рахунок упровадження нових енергозберігаючих технологій зберігання), так і соціального (стимулювання розвитку аграрного виробництва) ефекту. Запропонована інфраструктурна ланка зможе функціонувати і в «реверсному режимі», що дасть можливість більш ефективно використовувати виробничі потужності та сприяти повноцінному забезпеченню потреб регіону в продуктах харчування.

Реалізація проєкту з удосконалення роботи регіонального аграрного ринку як складової частини інфраструктури розвитку сільської місцевості дасть змогу отримати, крім зазначених у програмі, такі ефекти:

- *стабілізаційний* – дасть змогу суттєво стабілізувати як сезонні ціни на сільськогосподарську продукцію для споживача, так і закупівельні – для сільськогосподарських суб'єктів діяльності;

- *аккумулятивний* – дасть змогу знизити втрати сільськогосподарської продукції в період інтенсивного збирання і зменшити дефіцит у зимовий період;

- *послуги зберігання* – як додатково, за наявності вільних площ сховищ, надавати послуги зі зберігання продукції суб'єктам економічної діяльності на певний термін, без закупівлі цієї продукції;

- *гарантування прямого доступу виробників до споживача*, усуваючи численних посередників, дасть можливість підвищення прибутковості самих виробників та зниження цін для споживачів;

- *оптимізувати логістичну складову* за рахунок оптимізації відстаней і партій перевезень та зберігання сільськогосподарської продукції;

- *можливість управління в ручному режимі*, оскільки співвиконавцями проєкту виступають органи регіонального управління та місцевого самоврядування, громадські організації, асоціації.

Забезпечення ефективного функціонування регіонального агропромислового виробництва супроводжується вирішенням низки проблемних питань, що виникли у процесі формування конкурентного середовища для розвитку аграрного сектору. До проблемних питань можна віднести:

- відсутність економічно обґрунтованого підходу до формування мінімально неподільних ефективних господарських одиниць;

- безсистемне використання земель сільськогосподарського призначення, що спричинилося впровадженням орендних земельних відносин та передачею пайових земель пайовикам для ведення особистого селянського господарства;

- врегулювання проблеми використання розпайованих земель під багаторічними насадженнями;

– створення відповідних фінансово-економічних механізмів для обслуговування агропромислового сектору;

– відсутність послідовної державної політики щодо підтримки паритету цін, що зумовлює постійну нестачу фінансових ресурсів та обмежує діяльність і розвиток товаровиробників;

– слабку інфраструктуру аграрного ринку та відсутність державної політики підтримки, створення і розвитку кооперативних та інших об'єднань сільськогосподарських товаровиробників;

– низький рівень заробітної плати працюючої частини, який значно нижчий проти середнього по галузях економіки;

– домінування дрібнотоварного виробництва, за якого окремі категорії осіб не беруть участі у формуванні бюджетів, фондів соціального страхування, пенсійних фондів та не мають належного соціального захисту;

– недосконала ринкова інфраструктура по збуту продукції особистих селянських господарств та інших дрібних сільськогосподарських товаровиробників;

– високу ступінь зношеності машино-тракторного парку, технологічного обладнання та низький рівень державної підтримки їх оновлення.

Крім того, у галузі рослинництва проблемами є дрібнотоварність виробництва, що стримує формування крупнотоварних партій сільськогосподарської продукції, з якими можна вийти на міжрегіональний ринок, та впровадження новітніх технологій; висока кислотність та щорічне падіння родючості ґрунтів через ерозію та недостатнє внесення вапняку, органічних та мінеральних добрив; високий ризик сільськогосподарського виробництва, особливо в гірській місцевості, що суттєво впливає на результати господарювання; не працює програма страхування ризику виробництва.

До причин, що гальмують розвиток тваринництва, можна віднести низьку продуктивність худоби внаслідок зниження генетичного потенціалу тварин, а також нерозвиненість галузі спеціалізованого м'ясного скотарства та птахівництва. Потребує розширення та вдосконалення інфраструктура з надання послуг із племінної справи і заготівлі тваринницької продукції.

У харчовій промисловості та перероблення сільськогосподарської продукції відчутними є: відсутність державної підтримки для розвитку матеріально-технічної бази переробних підприємств харчової і переробної галузі; недостатній рівень державної підтримки соледобувного підприємства «Солотвинський солерудник»; невдосконалений механізм установалення вартості ліцензії для підприємств виноробної галузі; проблеми оптимізації державної підтримки аграрного сектору, інфраструктури аграрного ринку.

На важливість відродження і розширеного відтворення сільського господарства регіону

вказано і в Концепції сталого розвитку Закарпаття, де наголошено про необхідність побудови нової системи аграрного виробництва, функціонування якої повинно здійснюватися на сучасному світовому рівні відповідно до стратегічних інтересів селян, галузі та суспільства. Зокрема, пріоритетними напрямами розвитку агропромислового виробництва є [10]:

– завершення реструктуризації сільськогосподарських підприємств на основі поєднання приватної власності на майно і землю зі створенням на їх базі відповідних виробничих та обслуговуючих кооперативів, приватно-орендних підприємств, інших формувань із колективними формами організації праці;

– побудова неформальної відроджувальної вертикалі на основі виявлення аграрних центрів відродження (агроформування села, району, області), в яких наочні соціально-економічні досягнення є результатом проведення глибинної трансформації. Її поєднання з наявними економічними, соціальними, організаційними, правовими та іншими сприятливими щодо відродження чинниками різних управлінських рівнів по горизонталі дасть змогу сформувати єдину діючу систему відродження сільського господарства регіону;

– формування ефективного агропромислового виробництва з поглибленою переробкою та зберіганням сільськогосподарської продукції за рахунок стабілізації та нарощування виробництва зерна, винограду, плодовоовочевої продукції, картоплі, технічних культур та продукції тваринництва;

– підтримка як колективних сільськогосподарських підприємств, так і приватного сектора, створення ефективною інфраструктури обслуговування аграрного виробництва;

– вдосконалення фінансово-кредитного обслуговування аграрного виробництва шляхом інтеграції банківського, аграрного та промислового потенціалу, державної та регіональної підтримки цільових програм фінансування аграрного сектору;

– запровадження систематичного моніторингу здійснюваної аграрної реформи на селі;

– здійснення системних заходів щодо підтримки індивідуального аграрного сектора (селянські (фермерські) господарства, господарства населення, сільськогосподарські кооперативи, частка яких у виробництві сільськогосподарської продукції очікується в межах 90–95%) насамперед за рахунок задоволення його потреб у високоякісному насінневому матеріалі, племінному молодняку худоби та птиці, розширення обсягів сервісного обслуговування (технічного, зооветеринарного) та створення умов для реалізації виробленої сільськогосподарської продукції;

– створення на наукових засадах оптових ринків сільськогосподарської продукції, системи оптової торгівлі харчовими продуктами, вдосконалення практики проведення виставко-

вих заходів, семінарів та аукціонів для реклами вітчизняної продукції;

– створення і розвиток недержавних агро-торговельних домів, контрактних і страхових компаній, бізнес-центрів, консультативних фірм, які надаватимуть послуги щодо господарсько-фінансової діяльності, інформаційно-консультативного обслуговування, техніко-технологічного забезпечення сільськогосподарського виробництва.

Узагальнення й оцінка науково-практичних підходів до формування і реалізації стратегії перспективного розвитку аграрної сфери, передусім на регіональному рівні, дає підстави стверджувати, що зазначене потребує дієвої підтримки з боку державних органів влади й органів місцевого самоврядування. Із цією метою доцільними є формування регіональної політики, яка враховуватиме не тільки особливості розвитку окремо взятого регіону, але й інтереси населення, яке проживає на цих територіях.

Висновки. Дослідження підтвердило, що постає необхідність формування стратегії передусім для пріоритетних видів діяльності регіону, оскільки вони забезпечують майже 50% валової доданої вартості в економіці регіону. При цьому важливим є залучення як вітчизняних, так і іноземних інвестицій для підвищення інноваційного складника їх розвитку.

Стосовно формування складника регіональної політики щодо функціонування аграрного виробництва та розвитку аграрної сфери регіону в цілому, то слід зазначити важливість та водночас складність цієї проблеми, для вирішення якої необхідно мобілізувати зусилля всіх інституцій регіональної влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів аграрного господарювання, науковців-економістів і практиків краю, політичної та економічної еліти, територіальних громад і громадських утворень на основі використання їх професіоналізму, колегіальності, компетентності та регі-

онального патріотизму, які будуть спрямовані на активізацію розвитку досліджуваної сфери, підвищення ефективності аграрного господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері / Збірник матеріалів Тринадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (20–21 червня 2011 р.). – Київ, 2011. – 67 с.
2. Газуда Л.М. Ресурсний потенціал аграрної сфери прикордонного регіону / Л.М. Газуда, О.С. Семененко. – Ужгород : Бреза А.Е., 2012. – 217 с.
3. Газуда М.В. Удосконалення державного регулювання процесів використання відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві / М.В. Газуда, В.Й. Ерфан, С.М. Газуда // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». – 2015. – Вип. 2(4). – Ч. 1. – С. 18–23.
4. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород : ІВА, 2005. – 400 с.
5. Економіка аграрного сектору : [навч. посіб.] / В.К. Збарський, М.А. Лендел, В.І. Мацибора, А.А. Чалий ; за ред. чл.-кор. УААН, проф. М.А. Лендела. – К. : НУБіП України, 2009. – 410 с.
6. Мошак О.В. Природні передумови розвитку аграрної сфери регіону / О.В. Мошак // Науковий вісник ХДУ. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 7 – Ч. IV. – С. 85–89.
7. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України до 2020 року / За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ІАЕ, 2012. – 182 с.
8. Газуда Л.М. Сільський розвиток регіону : [монографія] / Л.М. Газуда, В.Й. Ерфан, С.М. Газуда. – Ужгород : Сабов А.М., 2015. – 251 с.
9. Розбудова інфраструктури кооперативного сегмента аграрного ринку через створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : itc-uzhgorod.at.ua/prezentacii/shevchuk.ppt.
10. Концепція сталого розвитку Закарпаття. – Ужгород, 2002. – 70 с.